

ADATTÁR.

CSOKONAI: EMLÉKEZETNEK OKÁÉRT!

Az ifjú Csokonainak lelkivilágába alig lehet mélyebben bepillantani, mint az *Emlékezetnek okáért!*-nak nevezett önvédelmi irata segítségével, melyet 22-ik évében írt, 1795. június 18-án, három nappal a kollégiumi ifjúsághoz intézett búcsúbeszéde után és két nappal a kollégiumból való végleges eltávolítása előtt.

Száztíz évig rejtőzött ez a szinte fölmérhetetlen súlyú életrajzi dokumentum, amikor Oláh Gábor az IK. 1905. évfolyamában, a 120—2. lapon teljes szövegében lenyomatta a debreceni ref. kollégium könyvtárának ezt a kézirati ereklyéjét. De ha még oly nagy elismeréssel vagyunk is a mulasztás jóvátételéért, nem hallgatjuk el, hogy az *Emlékezet okáért!* ez első közlése részben a másolás, részben a nyomtatás révén nem felel meg a hitelesség szigorúbb követelményeinek. Az eredeti kézirat és a nyomtatott szöveg pontos összehasonlítása után meg lehet állapítanunk számos írásjelzési és helyesírási eltérést, néhány szó- vagy szótagbeli hiányt, sőt egy-két durva hibát is. Erre a megállapításra annál inkább szükség van, mert akik csak átvették, vagy valamilyen (történet-, illetőleg regényírói) célból felhasználták a Csokonai magamentő írását, azok átvették a hibákat is, sőt — vigyázatlanságból-e, félreértésből-e? — tovább rontották a szöveget.

Legyen szabad ezt a kegyeletes kötelességet és irodalomtörténeti parancsot nekem elvégezni.

1. Eltérések.¹

1. Cs a határozott névelő *a* és a mutató névmás *e* után, valamint az *s* kötőszó elé hiányjelt tesz; OG ezt a hiányjelt többször elhagyta; így az 1. lap 4., a 2. lap 12. és 19., a 3. lap 4. és 5., a 4. lap 13. és 25. sorában.

2. Cs *tz*-vel jelöli a *z*-t, egy esetet kivéve; viszont OG egy esetben *cz*-vel adja vissza a Cs *tz*-jét (1. lp. 21. s.); épen úgy a *ts*-t *cs*-vel (4. lp. 18. s.)

3. Cs sokkal több hosszú magánhangzót írt, bizonyára ejtett is, mint a mai köznyelv; OG ezek jórésztét megrövidítii. Így lesz nála *irtóztató*-ból *irtóztató*, *földén*-ből *földén*, *büntetések*-ből *büntetések*. A teljes hitelesség kedvéért Ognak meg kellett volna jegyezni, hogy Cs az *ő-ü*-t egy vesszős, két pontos betűvel írja.

¹ Cs az eredeti kéziratot, OG az Irodalomtörténeti Közleményekbeli lenyomatot, a lap- és sorszámok a kézirat lapjait és sorait jelölik.

4. Cs *együtt*-jét is megrövidíti OG *együtt*-re (2. lp. 28. s.).
5. Cs sokkal több nagybetűt használ — ezeket OG, a mai helyesíráshoz alkalmazkodva, nem mindig tartja tiszteletben.
6. Cs az igekötős igéket sokszor külön írja; OG nem mindig követi ezt a helyesírási sajátosságát.
7. Ezzel ellentétben Cs mindig egybeírja, mondjuk, hozzácsapja az *is* kötőszót az előtte álló szóhoz (láttamis, Czigánynakis, toronybólis, mostis). Mindezek az *is*-ek OGNál külön szókként vannak szedve.
8. Eltérés, de tulajdonképp helytelen olvasás, mikor Cs *mind eddig*-je helyett OG *mint eddig*-et ad (1. lp. 17. s.).
9. Az eltérések közé sorolom, hogy OG a Tanítványim szót teljesebbé akarja tenni: Tanítványaim! (4. lp. 19. s.).
10. A központosási, esetleg ékezesi eltéréseket, bár ilyen is akad jó néhány, figyelmen kívül hagytam.

2. Hiányok.

1. OG nem tudta kibetűzni *strictioris observantiae* latin kifejezést (2. lp. 16—7. s.); ezért az első szót csak pontokkal adja, a másodikat sem teljesen. OGNak ezt a hiányát már 1905-ben pótolta a Debr. Prot. Lap (322. lp.).
2. A lenyomathból kimaradt a 3. lp. 1. sorabeli *ne* tagadó szócska, ami értelemzavart okoz; kimaradt a 4. lp. 5. sorabeli *néki* személyes névmás, pedig szükség volna reá, végül a *nyújtson* igéből a *j* — ez nyilván sajtóhiba.
3. Hiányoznak a kézirat kihúzott szavai, melyek nemcsak az akribia kedvéért lettek volna közlendők, hanem mert részben bizonyítónak azokat a lelki *hánykolódásokat*, amelyek közt a magamentő írás született.

3. Hibák.

A hibásan olvasott és hibásan lenyomatott *mind eddig*-en kívül, melyet az *Eltérések* 8. pontjában már említettem, súlyos hiba csak a német versidézett közlésében található. Csokonai ugyanis önvédelmi iratához hozzáfűggesztett két német sort, melyek egy hosszabb vízszintes és egy rövidebb függőleges vonallal, jobban mondva egy mértani szöggel el vannak választva:

So verschmachten junge Rosen
Von des Mittags Sonnenschein!

OG ezt az idézetet az elkülönítés fölemlítése nélkül így közli:

So verschmachten junge Rosen
Von der Mittags Sonnen Schein!

Az összetett Sonnenschein-nak különírása még hagyján, de a *des* helyetti *der* durva toll- vagy nyomda-hiba!

Csokonai magamentő írásának még négy rendbeli lenyomatát ismerem, amelyek nem annyira híven, mint vakon követik Oláh Gábort eltéréseiben, hiányaiban és hibáiban egyaránt.

Az *Emlékezetnek okéért!* közölve van: 1. a Debr. Prot. Lap 1905. évfolyamában (322. lap), amint azt már említettem, 2. a Harsányi—Gulyás-féle úgynevezett teljes Csokonaiiban (II. kt. második fele, 598. lp.) 3. Dr. Nagy

Sándor *A debreceni református kollégium* c. történeti művében (1933. I. kt. 110. lp.), 4. Mészöly Gedeon *Földiekkel játszó* c. regényében (1935. 129. lp.). Ezek közül a három utolsó semmi esetre sem tartotta szeme előtt az eredeti kéziratot, pedig módjukban lett volna, kivált dr. Nagy Sándornak, aki debreceni kollégiumi tanár. Mind a négy helyen ott található a *der Mittags*, sőt Mészölynél kétszer is (142. lp.). Még szerencse, hogy magyarul tudó német ember nem olvasta ezeket a kiadványokat és így nem kellett összezsapnia a kezét a német grammatikának ilyen súlyos megsértése miatt.

4. További szövegromlás.

A német verspárral nem foglalkoznám ily hosszan, ha az a két szentimentális sor nem fejezné ki Csokonai ifjúságának egész tragikumát, és ha a német nyelvtani hiba eszembe nem juttatná, hogy a közlők — itt már nem Oláh Gábort értem — a magyar nyelv terén is nagyokat botlottak és Csokonainak ezen az emlékezetes és minden kegyeletre érdemes fogalmazványán további rongálásokat vittek végbe.

Mellőzve sok apró eltérést, hiányt, pótlást, melyek Csokonai helyesírását teljesen átalakítják, csak két súlyosabb értelmi botlást említek fel, melyeket dr. Nagy és Mészöly közösen, illetőleg egyik a másik után követ el.

Csokonai mintegy ünnepesebbé akarván tenni magamentő irását, ezzel a vallásos üdvözlés-félével kezdi azt: *Az Olvasónak, Istentől kegyelmet az Emberektől jó akaratot!* (V. ö. Lecturis salutem!) Ez az eredeti szöveg az említett két közlőnél így ferdül el: Az olvasónak Istentől kegyelmet, az embereknek jóakaratot. — Ez azért elferdítés, mert Csokonai tulajdonkép egy bibliai parallelizmussal élt: Istentől kegyelmet, emberektől jóakaratot, t. i. kér. De akár van Csokonaiiban bibliai parallelizmus, akár nincs, az ő szövegét sem Nagy Sándornak, sem Mészölynek nincs joga megváltoztatni.

Még bántóbb szövegromlás történt a magamentő írás tulajdonképeni befejezésével. A végsőig elkeseredett és magát, mint kálvinistát elveszettnek érző Csokonai az öt számkivető Debrecennek, a kálvinista Rómának, coriolanusai daccal kiáltja oda: *fel szüli* (t. i. öt) *Eger vagy Kalotsa. A felszül* ígét, amelynek *fölemel, naggyá, híressé tesz* a jelentése, *felszedi*-vé torzítja a két közlő, akár mert nem ismerték, akár mert félreértették ezt az Alföld magyar nyelvében közönségesen használt, de nagyon jellemző kifejezést. A Coriolanus lelki állapotában vergődő Csokonai ajkára annál kevésbé illik a *felszedni* szó, mert rongyot s egyéb utcai holmit szoktak felszedni.

* * *

Sokáig időztem Csokonai önvédelmi iratánál, de szolgáljon mentiségemül — elsősorban a hibáztatott közlők szemében — egyrészt a mélyen átértzett Csokonai-kultusz, másrészt az a kettős törekvés, hogy ennek az irodalmi ereklyének vissza akartam adni eredeti épségét és szövegét meg akartam övni a folyton terjedő romlástól.

KARDOS ALBERT.